

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**КАРАЧЕНЦЕВ СЕРГІЙ ЮРІЙОВИЧ**

УДК 349.22.(477)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ**  
**ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРІВАНЬ**

12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення

**АВТОРЕФЕРАТ**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

Харків – 2014

Дисертація є рукописом.

Робота виконана на кафедрі трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

**Науковий керівник** – кандидат юридичних наук, доцент **Жернаков Володимир Володимирович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри трудового права.

**Офіційні опоненти:**

– доктор юридичних наук, професор **Іншин Микола Іванович**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри трудового права та права соціального забезпечення, член-кореспондент НАПрН України;

– кандидат юридичних наук, доцент **Амелічева Лілія Петрівна**, Донецький національний університет, доцент кафедри цивільного права і процесу.

Захист відбудеться 27 травня 2014 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розісланий 24 квітня 2014 р.

**Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради**

**Н.П. Матюхіна**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** Професійні захворювання на виробництві є поширеним явищем в Україні. Вони призводять до інвалідності та навіть до смертельних наслідків, що руйнує трудовий потенціал, завдає шкоди працюючим та сім'ям потерпілих. Масштаби професійних захворювань можна порівняти з масштабами епідемії.

Тривалий час вирішенням проблем професійних захворювань займалися переважно представники медицини. На сьогодні практично відсутні наукові правові дослідження суспільних відносин у сфері професійних захворювань. Між тим, практика свідчить, що без належного правового регулювання проблему професійних захворювань не вирішити.

Актуальність теми обумовлена багатьма факторами. Перш за все, у науці трудового права не сформульовано чітке визначення професійного захворювання. Потребують удосконалення критерії, за якими від професійних захворювань можна відокремлювати хвороби, що виникають внаслідок інших причин, «підсилених» професійною діяльністю. У законодавчих актах про розслідування професійних захворювань не враховано важливої ролі роботодавців у цьому процесі; не визначено, який день слід вважати днем встановлення професійного захворювання; не реалізовано європейський досвід щодо розслідування професійних захворювань; не визначена чітко роль судових органів у вирішенні спорів щодо встановлення остаточного діагнозу захворювання. Не є обґрунтованим об'єднання в одному правовому акті розслідування нещасних випадків і професійних захворювань. Потребують перегляду Перелік професійних захворювань та Перелік спеціалізованих лікувально-профілактичних закладів, за якими фахівці мають встановлювати остаточний діагноз щодо професійних захворювань. Не врегульовано повноваження профспілок у розслідуванні професійних захворювань.

Питання розслідування професійних захворювань були предметом наукових досліджень у працях Л. П. Амелічевої, К. С. Батигіна, Н. Б. Болотіної, С. А. Голощапова, Т. Р. Кенжетаєва, Ю. М. Коршунова, Д. М. Кравцова, С. О. Сільченка, Г. С. Симоненка, І. М. Сироти, Б. І. Сташківа, А. Г. Цепіна. Та їх наукові пошуки обмежувалися окремими аспектами широкої за змістом проблеми регулювання відносин у сфері професійних захворювань.

Сучасний рівень розробки проблем правового регулювання розслідування професійних захворювань не відповідає потребам суспільства.

### **Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.**

Тема дисертації узгоджена з цільовими комплексними програмами Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» на 2006-2010 роки «Правове забезпечення розвитку соціально-економічних та екологічних відносин України» (номер державної реєстрації 0186.0.070864) й на 2011-2015 роки «Проблеми вдосконалення правового регулювання відносин у сфері праці та соціального захисту» (номер державної реєстрації 0106u002291).

**Мета і завдання дослідження.** Мета даної роботи полягає в тому, щоб на підставі аналізу вітчизняних та міжнародних актів про розслідування професійних захворювань, практики їх застосування, наукової літератури, узагальнення досвіду роботи інспекцій з охорони праці, судових і профспілкових органів з'ясувати особливості порядку їх розслідування і розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази, профілактики професійних захворювань та реалізації права особи на безпечні умови праці.

Для досягнення цієї мети автор ставить такі основні завдання:

- з'ясувати сутність професійного захворювання як різновиду соціального страхового ризику;
- виявити відмінності професійного захворювання, яке викликає втрату працездатності, від виробничої травми;
- обґрунтувати об'єктивні властивості професійного захворювання як тривалого юридичного факту, на відміну від нещасного випадку, який трапляється раптово;
- проаналізувати історичний розвиток вчення про розслідування професійних захворювань з метою використання позитивного досвіду;
- дослідити правові аспекти медико-соціальної експертизи професійних захворювань;
- з'ясувати повноваження роботодавця та лікувально-профілактичних установ у встановленні причинного зв'язку між характером захворювання і умовами праці;
- окреслити особливості розгляду спорів, пов'язаних із встановленням професійного захворювання і відшкодування збитків потерпілим та членам сімей в разі професійних захворювань.

*Об'єктом дослідження* є суспільні відносини, які виникають між різними суб'єктами в процесі виявлення та розслідування профзахворювань.

*Предметом дослідження* є сукупність правових норм, документів професійних спілок, судових рішень, які становлять правову основу розслідування професійних захворювань.

**Методи дослідження.** При дослідженні застосовувалися як загальнонаукові філософські, так і спеціально-наукові методи пізнання.

Діалектичний метод дозволив усі явища розглядати в певному зв'язку з врахуванням причин, які обумовили настання негативних результатів.

Порівняльний метод допоміг використати позитивні елементи в правовому регулюванні розслідування професійних захворювань в Україні і зарубіжних країнах. Методом порівняльного аналізу встановлювалося значення досягнень медичної науки, економіки, психології, філософії тощо для правових висновків для з'ясування причин виникнення професійних захворювань.

Аксіологічний метод сприяв досягненню розуміння єдності загальнолюдських та особистісних цінностей в процесі трудової діяльності. Активно використовувався метод поєднання централізованого та локального регулювання умов праці для розробки профілактики професійних захворювань.

Логіко-семантичний метод виявився корисним при уточненні понятійного апарату науки трудового права.

**Наукова новизна одержаних результатів** полягає в тому, що дисертація є першим в Україні дослідженням правового розслідування професійних захворювань.

У роботі піддано аналізу теоретичні та практичні проблеми, що виникають в зв'язку з виявленням, розслідуванням та встановленням зв'язку захворювання з виробничими факторами.

На захист виносяться такі основні наукові висновки та положення:  
*вперше:*

- обґрунтовано висновок про професійне захворювання як самостійний вид професійних соціальних ризиків і специфічний юридичний факт та наведено суттєві відмінності його від нещасного випадку на виробництві;

- виявлено особливості відшкодування шкоди потерпілим внаслідок професійного захворювання та зроблено висновок як про недоцільність правового регулювання нещасних випадків і професійних захворювань в одному законі, так і встановлення однакових компенсацій у цих різних випадках;

- обґрунтовано необхідність спільних дій роботодавців та профлікарів у встановленні причин захворювання, особливо у випадках, коли останнє може бути як спадковим (наприклад, катаракта, радикуліт, туберкульоз, рак шлунку, бронхіальна астма, екзема тощо), так і професійним;

- внесено пропозиції до законодавства про обов'язкове залучення до експертної комісії спеціалістів (представників) підприємств, установ, організацій, де виявлено професійне захворювання, а також представників первинної організації профспілки (вони можуть надати об'єктивну інформацію про виробниче середовище, умови праці, стаж роботи потерпілого у шкідливих умовах тощо);

- доведено необхідність більш ефективного використання колективного договору і підвищення ролі служби охорони праці у реалізації положень Міжнародного переліку професій, які є загрозою для виникнення професійних захворювань;

- відстоюється ідея про необхідність прийняття нового Переліку професійних захворювань та Інструкції по його застосуванню;

- обґрунтовано пропозицію про необхідність включення до складу МСЕК представників профспілки (іншого представника - у разі відсутності профспілкової організації на підприємстві);

- досліджено роль судових органів у розгляді спорів про характер захворювання та обґрунтовано висновок про неможливість перегляду й скасування висновку лікарів про визнання захворювання професійним. Судові органи можуть встановлювати лише процедурні порушення (відсутність санітарно-гігієнічної характеристики умов праці, відсутність результатів лабораторних аналізів, кворуму на засіданні комісії тощо).

*удосконалено:*

- положення про недоцільність вважати тривалість роботи в шкідливих умовах праці основним фактором і причиною виникнення професійного захворювання при встановленні причинного зв'язку між умовами праці та захворюванням;

- висновок про неможливість оскарження у судовому порядку Фондом страхування від нещасних випадків і професійних захворювань змісту актів про встановлення професійного захворювання і акту розслідування, оскільки це не відповідає його призначенню та компетенції;

- пропозицію про необхідність за участю представників профспілок повторного спеціального розслідування професійного захворювання в разі скарг з боку працівника, необ'єктивного та неналежного розслідування;

*набули подальшого розвитку:*

- розуміння основних підходів до визначення характеру захворювань, «підсилених» професійною діяльністю;

- особливості медичної деонтології у частині дотримання

лікарської таємниці і необхідності негайного повідомлення санітарно-епідеміологічних установ про виявлені симптоми професійного захворювання,;

- ідея про необхідність поновлення промислової медицини і встановлення кваліфікаційних вимог для лікарів-профпатологів, які беруть участь у роботі комісій, що проводять розслідування.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в тому, що отримані результати доречно використовувати:

- у науково-дослідній діяльності - при подальших наукових дослідженнях у сфері професійної патології, попередженні профзахворювань, при вдосконаленні правових актів щодо розслідування професійних захворювань;

- у правотворчій сфері – для вдосконалення порядку вирішення спорів, пов'язаних з встановленням причинного-необхідного зв'язку між умовами праці та захворюванням;

- у правовиховній роботі – для проведення роз'яснювальної роботи серед працюючих щодо необхідності дотримання норм та правил з охорони праці і підвищення особистої відповідальності кожного працівника за дотриманням вимог законодавства щодо безпечних умов праці;

- у навчальному процесі – при підготовці розділів «Охорона праці» підручників з трудового права, методичних рекомендацій та практичних завдань для проведення семінарів і практичних занять, у науковій роботі студентів;

- у процесі розгляду профспілковими органами звернень з боку потерпілих - для захисту їх прав та попередження обвинувачення працівників в отриманні захворювання внаслідок їх недбалого ставлення до правил з охорони праці.

**Апробація результатів дослідження.** Робота виконана на кафедрі трудового права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції дисертаційного дослідження доповідалися автором на міжнародних та вітчизняних науково-практичних конференціях: «Соціально-захисна діяльність держави в умовах ринкових відносин», (м. Чернігів, 31 травня-2 червня 2007 р.); «Трудове право України: сучасний стан та перспективи» (м. Сімферополь, 22-24 травня 2008 р.); «Актуальні проблеми розвитку законодавства про працю та соціальне забезпечення» (м. Харків, 22-23 квітня 2009 р.); «Проблеми вдосконалення правового регулювання соціально-трудових відносин в Україні» (м. Харків, 5-6 червня 2009 р.); «Трудове право та

проблеми соціального захисту населення в контексті правової держави» (м. Харків, 24-25 вересня 2010 р.); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення» (м. Харків, 8-9 жовтня 2010 р.); «Правові засади працевлаштування та зайнятості населення в умовах ринкової економіки» (м. Севастополь, 19-21 травня 2011 р.); «Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми» (м. Харків, 5-6 жовтня, 2012 р.); «Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення» (м. Харків, 27-28 вересня 2013 р.).

**Публікації.** Основні теоретичні висновки й практичні рекомендації дисертації відображені у п'яти наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, і в тезах наукових повідомлень на десяти конференціях.

**Структура дисертації.** Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять 8 підрозділів, списку використаних джерел (185 найменувань). Загальний обсяг становить 185 сторінок. Обсяг основного тексту – 163 сторінки.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; визначено: її зв'язок із науковими програмами, планами, мету й завдання дослідження, його об'єкт і предмет, методи дослідження, наукову новизну, практичне значення отриманих результатів; наведено відомості про апробацію результатів й публікації.

**Розділ 1 «Професійне захворювання як різновид соціального ризику»** складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Визначення професійного захворювання і відмінності його від нещасного випадку на виробництві»* проаналізовано й узагальнено погляди вчених на визначення професійного захворювання. Здійснено аналіз законодавства про професійні захворювання. Зроблено висновок про те, що професійне захворювання є різновидом соціальних ризиків. На відміну від нещасних випадків вони складають самостійну групу соціальних ризиків. Наголошено на тому, що професійне захворювання серед професійних ризиків є дуже небезпечним. Аналізуючи теорію соціальних ризиків, автор погоджується з думкою Б. І. Сташківа, який образно зауважив, що соціальні ризики передають естафету соціальним випадкам, які в нормативних актах трансформуються в юридичні факти.



Автор виділяє відмінності нещасних випадків від професійних захворювань: 1) нещасні випадки виникають внаслідок раптового впливу на організм, тоді як професійне захворювання – це результат тривалої дії виробничих факторів; 2) нещасний випадок є очевидним явищем і розслідується негайно, а профзахворювання виникає внаслідок дії прихованих шкідливостей; 3) нещасний випадок, як правило, завжди є результатом недотримання правил з охорони праці як з боку підприємства, так і з боку працівника, а профзахворювання виникають з вини роботодавця; 4) наслідки нещасного випадку можна ліквідувати зусиллями лікарів загальної медицини, тоді як профзахворювання лікують фахівці, які мають спеціальну підготовку – профпатологи.

Дисертант доводить, що розслідування професійних захворювань є більш складним процесом і вимагає об'єднаної участі як представників підприємства, так і відповідних лікарів.

У підрозділі 1.2 *«Історичний розвиток вчення про розслідування професійних захворювань і встановлення їх зв'язку з умовами праці»* відзначено, що професійні захворювання відомі людству здавна. Ще Гіппократ започаткував опис професійної патології, вперше склав перелік існуючих на той час так званих «свинцевих професій», та докладно описав клініку отруєнь свинцем. Автор прийшов до висновку, що в ті часи колегіальне розслідування причин захворювань не проводилося. Опис професійної патології фактично складався на базі тривалих спостережень осіб, які мали відношення до медицини й стану здоров'я осіб, працюючих у шкідливих умовах.

Після інтенсивного розвитку промисловості у XVII-XIX ст. підвищується рівень професійної захворюваності в багатьох країнах Європи і спостерігається активізація наукових досліджень з цих питань. Важливе значення мала книга лікаря А. Н. Нікітіна «Болезни рабочих с указанием предохранительных мер» (1847). Особливо слід виділити дев'ятнадцятитомну працю «Материалы по обследованию фабрик и заводов Московской губернии» (XX ст.), у якій автори (Ф. Ф. Ерісман, О. В. Погожев, Є. М. Дементьев та інші) дали оцінку здоров'я 114 тис. робітників. За величезним фактичним матеріалом ця робота була і залишається унікальною.

Організація інститутів промислової медицини, спеціалізованих клінік професійних захворювань (у Харкові – 1923 р., у Ленінграді і Москві – 1924 р.) та заснування на їх базі наукових шкіл з підготовки спеціалістів сприяли підвищенню якості експертизи працездатності осіб, які мають професійні хвороби.

19 лютого 1925 року Наркоматом охорони здоров'я був

затверджений перший Перелік професійних захворювань, який дисертант вважає не вичерпним.

Із затвердженням 10 серпня 1993 року постановою Кабміну України №623 «Положення про розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на підприємствах, установах і організаціях» було впорядковано розслідування професійних захворювань. Ним було усунуто такий недолік, як обмеження повноважень роботодавців щодо участі у цьому процесі.

У підрозділі 1.3 «Правова характеристика Переліку професійних захворювань» визначено, що Перелік професійних захворювань, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2000 року №1662, є основним нормативним актом, на підставі якого комісія визнає захворювання професійним.

Перелік складався та переглядався під впливом національної практики і міжнародних документів. Доведено, що він не є вичерпним. Якщо виявлене у працюючих в шкідливих умовах захворювання має змішану етимологію (професійну та непрофесійну), його слід розглядати як професійне, але при цьому слід враховувати відповідні дані, наведені у санітарно-гігієнічній характеристиці умов праці.

Досліджено співвідношення між Переліком і актами МОП. Обґрунтовано висновок, що ратифікація Конвенції №18 МОП 1925 р. і Конвенції №121 МОП 1964 р. сприятиме підвищенню рівня безпеки та гарантій своєчасного відшкодування компенсацій потерпілим від хвороб.

Доводиться необхідність активного використання, поряд з Переліком, Міжнародної карти захворювань, що містить перелік професій, які несуть в собі загрозу професійних захворювань. З метою активної реалізації вимог ст. 29 КЗпП України пропонується використовувати Міжнародну карту для ознайомлення працівників з умовами праці.

Доцільно використовувати, на думку автора, досвід європейських країн, у яких діагноз «професійна хвороба» визначається наявністю захворювання за часом, який людина пропрацювала на роботі зі шкідливими умовами праці.

**Розділ 2 «Порядок розслідування професійних захворювань та встановлення причинного зв'язку з умовами праці» містить три підрозділи.**

У підрозділі 2.1 «Повноваження та обов'язки роботодавця у розслідуванні професійних захворювань» досліджено зміст повноважень та обов'язків роботодавця у процесі проведення розслідування

професійних захворювань. Доведено, що у цьому процесі беруть участь різні суб'єкти: роботодавці, представники Фонду, лікарі-профпатологи, представники профспілок, сам потерпілий та інші особи та органи. На відміну від розслідування нещасних випадків, розслідування професійних захворювань є більш складним і тривалим. Автор піддає критиці положення про те, що цей порядок не поширюється на осіб, які уклали цивільно-правові угоди про працю.

Зроблено висновок, що фактично зміст санітарно-гігієнічної характеристики визначає роботодавець. Ця інформація носить об'єктивний характер, відображена в документах, а тому її зміст можна оскаржити до суду.

Доведено доцільність врахування практики діяльності Фондів соціального страхування від нещасних випадків і професійних захворювань країн СНД по фінансуванню медичних оглядів та атестації робочих місць.

У підрозділі 2.2 *«Форми участі лікувально-профілактичних закладів у встановленні зв'язку профзахворювання з умовами праці»* аналізується роль лікувально-профілактичних закладів у розслідуванні хронічних професійних захворювань.

Лікувально-профілактичний заклад повинен при підозрі на професійне захворювання направити працівника на консультацію до лікаря-профпатолога, який може для встановлення остаточного діагнозу направити хворого до спеціалізованого лікувально-профілактичного закладу (із переліку, затвердженого наказом МОЗ України №133 від 19.02.2013 р). У складних та спірних ситуаціях матеріали надсилаються до Інституту медицини праці.

Оскільки у встановленні зв'язку захворювання з умовами праці істина може проявитися і через тривалий період при віддалених результатах, дату виникнення захворювання слід пов'язувати з датою висновку МСЕК..

Доведено, що медична деонтологія в клініці професійних хвороб має свої особливості, адже законодавство вимагає від лікарів, які запідозрили професійне захворювання, негайно повідомити санітарно-епідеміологічні органи та направити хворого до спеціалізованих профпатологічних установ.

У підрозділі 2.3 *«Правові наслідки встановлення у працівника професійного захворювання»* проаналізовано порядок складання акта П-4, в якому визначається особа, на яку буде покладено обов'язок виконувати всі приписи комісії.

З метою збереження здоров'я, призупинення розвитку

захворювання та попередження нових його проявів працівника слід відсторонити від роботи. Доведено, що в таких випадках слід зберігати на період відсторонення заробітну плату, адже відсторонення викликане виробничими факторами.

Запропоновано доповнити статтю 46 КЗпП ще однією підставою для відсторонення – виявлення професійного захворювання.

**Розділ 3 «Вирішення спорів, пов'язаних з розслідуванням професійних захворювань»** складається з двох підрозділів, у яких досліджено правовий механізм розгляду спорів, що виникають в процесі встановлення причинного зв'язку між умовами праці та характером захворювання.

*У підрозділі 3.1 «Форми участі профспілок у врегулюванні суперечок з питань розслідування професійних захворювань»* проаналізовано форми участі профспілок у розслідуванні профзахворювань та розбіжностей з цих питань.

За Статутом Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, управління Фондом здійснюється на паритетній основі державою, представниками застрахованих осіб та роботодавцями. Статут не розподіляє обов'язки між роботодавцями, представниками трудящих та державою. Представники профспілок активно виступають проти необґрунтованого обвинувачення працівників у порушенні ними правил з охорони праці, проти приховування нещасних випадків та профзахворювань. Завдяки професіоналізму та наполегливості представників профспілок у судах вдається захистити права та інтереси багатьох потерпілих та членів їх сімей.

Наголошено на тому, що профспілковий представник має в обов'язковому порядку бути запрошеним на засідання МСЕК, оскільки він може об'єктивно оцінити ситуацію з причинами професійного захворювання та в усякому разі сприяти неупередженому аналізу ситуації.

Профспілки попереджають виникнення страхових випадків шляхом звернень до владних та інших структур. Пропонується поновити попередню редакцію статті 265 КЗпП, у якій передбачалася відповідальність службових осіб, винних у перешкоджанні діяльності профспілок.

Забезпеченню виникнення трудових спорів з питань встановлення професійної патології сприяє й участь профспілок у Національній тристоронній соціально-економічній раді (НТСЕР), статус якої змінено Законом України «Про соціальний діалог в Україні». Вона стала

постійно діючим органом, що утворюється Главою держави.

З метою посилення ролі профспілок у захисті потерпілих від нещасних випадків уповноваженому представникові від профспілок надано можливість представляти позицію профспілок на засіданнях Уряду під час розгляду питань, що стосуються соціально-трудової сфери. НТСЕР займає активну позицію щодо вирішення цих проблем.

У підрозділі 3.2 «Особливості судового порядку розгляду скарг, пов'язаних з розслідуванням професійних захворювань» аналізуються повноваження судових органів у можливості розглядати позови та скарги щодо змісту актів П-4 та їх скасування. Суди за позовами регіональних відділень виконавчої дирекції Фонду приймали рішення про визнання недійсними та скасування таких актів. Проти цієї практики виступали профспілки, адже вона суперечить законодавству.

Право на оскарження мають роботодавці, потерпілий або члени його сім'ї, і цей перелік розширеному тлумаченню не підлягає. Позицію Верховний Суду України, який не визнав Фонд належним суб'єктом оскарження змісту актів Н-1, Н-5, автор визнає правильною.

Насамкінець, обґрунтовано висновок, що судові органи не мають повноважень скасовувати висновок лікарів про причину захворювання, зв'язок з умовами праці, тимчасову непрацездатність та рішення про тривалість хвороби. Суд може скасувати висновок лише при наявності процедурних порушень (відсутність кворуму, результатів лабораторних аналізів, санітарно-гігієнічної характеристики умов праці тощо).

## ВИСНОВКИ

Аналіз чинного законодавства та практики його застосування з проблем розслідування професійних захворювань, узагальнення практики роботи експертних комісій, осмислення наукових праць у правовій та медичній сферах дозволив обґрунтувати низку висновків, внести рекомендації з подальшого вдосконалення правового регулювання розслідування професійних захворювань. Основні з них такі:

1. Професійними слід визнавати захворювання, що виникають внаслідок впливу на організм працівника шкідливих виробничих факторів. Не можна вважати професійними захворювання, «підсилені» професійною діяльністю, а також ті, що є наслідком «професійного вигорання», адже причини їх виникнення, методи і способи профілактики є різними.

2. Доцільно розробити новий Перелік професійних захворювань у зв'язку з появою нових факторів та необхідністю використання у

національній практиці Міжнародної карти захворювань.

3. Потребує активного використання досвід європейських країн, де діагноз «професійне захворювання» визначають наявністю захворювання за часом, який людина пропрацювала на певній роботі зі шкідливими умовами праці.

4. Не є прийнятною позицію профспілок, які заперечують додаткові обстеження працівників у період проведення медичного огляду в зв'язку з необхідністю сплачувати додаткові кошти за обстеження.

5. Специфіка медичної деонтології у клініці професійних хвороб вимагає від лікарів не утаємничувати факти виявлення ознак захворювання, а негайно повідомляти санітарно-епідеміологічні органи та направляти хворого до спеціалізованих профпатологічних установ.

6. Статтю 46 КЗпП слід доповнити ще однією підставою для відсторонення працівників від роботи – виявлення професійного захворювання.

7. Рішення Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України слід вважати прийнятним, коли за нього проголосує більшість присутніх від кожної представницької сторони.

8. Профспілковий представник в обов'язковому порядку має бути запрошений на засідання МСЕК на правах членства, що сприятиме об'єктивному та неупередженому вирішенню складних ситуацій, пов'язаних із впливом виробничих факторів на виникнення професійного захворювання.

9. Слід поновити попередню редакцію статті 265 КЗпП України, у якій йшлося про відповідальність службових осіб, винних у перешкоджанні діяльності профспілок.

10. Судові органи мають право скасовувати висновок лікарів про причину захворювання, встановлення тимчасової непрацездатності, її тривалість лише при наявності процедурних порушень.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

*Статті у фахових виданнях*

1. Караченцев С. Ю. Професійне захворювання як різновид соціального ризику / С. Ю. Караченцев // Підприємництво, господарство і право: науково-практичний господарсько-правовий журнал. – 2008. – №5. – С. 98-101.

2. Караченцев С. Ю. Про порядок встановлення причинного зв'язку професійних захворювань із виробничими факторами: правові

аспекти / С. Ю. Караченцев // Підприємництво, господарство і право: науково-практичний господарсько-правовий журнал. – 2008. – №11. – С. 150-152.

3. Караченцев С. Ю. Правові засоби запобігання професійним захворюванням / С. Ю. Караченцев // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Збірник наукових праць №21. – Луганськ: Східноукраїнський Національний Університет імені Володимира Даля. – 2011. – С. 256-263.

4. Караченцев С. Ю. Правовые формы участия лечебно-профилактических учреждений в установлении связи профзаболевания с условиями труда / С. Ю. Караченцев // Евразийский юридический журнал. – 2013. – №2. – С. 78-81.

5. Караченцев С. Ю. О совершенствовании порядка выявления и расследования профессиональных заболеваний / С. Ю. Караченцев // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск. – 2013. – №1. – С. 43-48.

#### *Тези та доповіді на наукових конференціях*

6. Караченцев С. Ю. Історичний розвиток правового регулювання професійних захворювань / С. Ю. Караченцев // Соціально-захисна діяльність держави в умовах ринкових відносин: Науково-практична конференція, м. Чернігів, 31 травня – 02 червня 2007 р. / За ред. проф. В. С. Венедіктова. – Чернігів: Українська асоціація фахівців трудового права, Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2007. – С. 213-216.

7. Караченцев С. Ю. Правова характеристика переліку професійних захворювань / С. Ю. Караченцев // Трудове право України: сучасний стан та перспективи: Наук.-практ. конференція, м. Сімферополь, 22-24 травня 2008 р. / За ред. проф. В. С. Венедіктова. – Сімферополь: Українська асоціація фахівців трудового права, Кримський юридичний інститут, 2007. – С. 213-216.

8. Караченцев С. Ю. Про особливості відшкодування шкоди працівникам в разі професійних захворювань / С. Ю. Караченцев // Проблеми вдосконалення правового регулювання соціально-трудоових відносин в Україні: Наук.-практ. конференція, м. Харків, 05-06 червня 2009 р. / За ред. проф. В. С. Венедіктова. – Харків: Українська асоціація фахівців трудового права, Харківський економіко-правовий університет, 2009. – С. 277-279.

9. Караченцев С. Ю. Порядок визначення часу виникнення професійного захворювання / С. Ю. Караченцев // Актуальні проблеми

розвитку законодавства про працю та соціальне забезпечення: Тези доповідей і наукових повідомлень учасників Міжнародної наук.-практ. конференції, м. Харків, 22-23 квітня 2009 р. / За ред. к.ю.н. В. В. Жернакова. – Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2009. – С. 317-319.

10. Караченцев С. Ю. Розгляд спорів про наявність або відсутність причинного зв'язку між умовами праці та професійним захворюванням / С. Ю. Караченцев // Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення: Тези доповідей і наукових повідомлень учасників II Міжнародної наук.-практ. конференції, м. Харків, 08-09 жовтня 2010 р. / За ред. к.ю.н. В. В. Жернакова. – Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2010. – С. 320-324.

11. Караченцев С. Ю. Правові аспекти медико-соціальної експертизи професійних захворювань / С. Ю. Караченцев // Трудове право та проблеми соціального захисту населення в контексті правової держави: Науково-практична конференція, м. Харків, 24-25 вересня 2010 р. / За ред. проф. В. С. Венедіктова. – Харків: Українська асоціація фахівців трудового права, Харківський економіко-правовий університет, 2010. – С. 278-281.

12. Караченцев С. Ю. Що треба знати роботодавцям та працівникам про професійні захворювання під час прийняття на роботу / С. Ю. Караченцев // Правові засади працевлаштування та зайнятості населення в умовах ринкової економіки: Науково-практична конференція, м. Севастополь, 19-21 травня 2011 р. / За ред. проф. В. С. Венедіктова. – Севастополь: Українська асоціація фахівців трудового права, Севастопольський інститут банківської справи Національного банку України, 2011. – С. 138-140.

13. Караченцев С. Ю. Повноваження судових органів у вирішенні спорів, пов'язаних із встановленням професійних захворювань / С. Ю. Караченцев // Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми: Тези доповідей і наукових повідомлень учасників IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 05-06 жовтня 2012 р. / За ред. к.ю.н. В. В. Жернакова. – Харків: Право, 2012. – С. 480-484.

14. Караченцев С. Ю. Про участь роботодавця у розслідуванні професійних захворювань / С. Ю. Караченцев // Захист прав людини – Європейський вимір України: Науково-практична конференція, присвячена 10-річчю УАФТП, м. Севастополь, 06-09 червня 2013 р. / За ред. проф. В. С. Венедіктова. – Севастополь: Українська асоціація



фахівців трудового права, Севастопольський інститут банківської справи Української академії банківської справи НБУ, 2013. – С. 226-229.

15. Караченцев С. Ю. Про визначення професійного захворювання / С. Ю. Караченцев // Актуальні проблеми трудового права і права соціального забезпечення: Тези доповідей і наукових повідомлень учасників V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 27-28 вересня 2013 р. / За ред. к.ю.н. В. В. Жернакова. – Харків: Право, 2013. – С. 419-423.

## АНОТАЦІЯ

**Караченцев С. Ю. Правове регулювання розслідування професійних захворювань.** – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2014.

Дисертація присвячена теоретичним і практичним питанням правового регулювання розслідування професійних захворювань. Сформульовано наукове визначення професійного захворювання, з'ясовано відмінності від інших захворювань, пов'язаних взагалі з професійною діяльністю, а також від нещасних випадків на виробництві.

Професійне захворювання розглянуто як різновид соціального страхового ризику і як страховий випадок, з настанням якого у працівника виникає право на отримання відповідних компенсацій, викликаних ушкодженням здоров'я та втратою працездатності. На відміну від інших соціальних ризиків ці ризики є передбачуваними, а тому на роботодавців покладається обов'язок створювати безпечні умови праці, своєчасно проводити атестацію робочих місць і вживати заходів по попередженню захворювань.

Запропоновано визначити дату виникнення професійного захворювання з моменту отримання висновку МСЕК про відсоток втрати працездатності.

У зв'язку з необхідністю своєчасного виявлення й взяття на облік професійних захворювань з'ясовані й обґрунтовані особливості медичної деонтології та вчення про лікарську таємницю при лікуванні потерпілих внаслідок професійного захворювання. Наголошено на необхідності включення до складу МСЕК представників від профспілок, участь яких буде сприяти захисту працівників від необґрунтованого обвинувачення в порушенні ними норм та правил з охорони праці.

Проаналізовані обов'язки роботодавців та лікувально-

профілактичних установ щодо розслідування професійних захворювань. Досліджено порядок вирішення спорів, пов'язаних із встановленням причинного зв'язку між захворюванням та умовами праці.

**Ключові слова:** професійне захворювання, соціальний ризик, страховий випадок, експертиза, профпатолог, Фонд соціального страхування, промислова медицина.

## АННОТАЦІЯ

**Караченцев С. Ю. Правовое регулирование расследования профессиональных заболеваний.** – На правах рукописи.

Диссертация на соискателя научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения / Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2014.

Диссертация посвящена исследованию проблем правового регулирования расследования профессиональных заболеваний. Изучение законодательства Украины и международных документов позволило сформулировать определение профессионального заболевания, выявить его отличие от несчастных случаев на производстве и других заболеваний, «усиленных» профессиональной деятельностью.

Анализируется теория социальных рисков, которые вызывают страховые случаи и в нормативных актах трансформируются в юридические факты. Профессиональные риски можно предупредить. Результаты несчастного случая можно ликвидировать усилиями врачей общей медицины, тогда как профессиональное заболевание лечат профпатологи, врачи, которые имеют специальную подготовку и соответствующий документ о приобретенных специальных знаниях.

Первые сведения о профессиональных заболеваниях появились давно, начиная с Гиппократов. Описание профессиональных заболеваний проявилось в составлении перечней. Они составлялись на базе длительных наблюдений лиц, имеющих отношение к медицине и состоянию здоровья лиц, работающих во вредных условиях. Первыми действиями со стороны государств по выявлению, расследованию и лечению профзаболеваний было создание институтов промышленной медицины и клиник профессиональных заболеваний в Харькове, Москве, Ленинграде. Перечни профессиональных заболеваний составлялись в основном органами охраны здоровья. И лишь 10 августа 1993 г. обязанность расследовать профессиональные заболевания была

возложена и на работодателей.

Современный перечень профессиональных заболеваний не является исчерпывающим. В работе проанализирован Международный список профессиональных рисков, который содержит информацию о наиболее частых заболеваниях, связанных с определенными профессиями. Этот список был разработан для предотвращения заболеваний, с которыми могут столкнуться работники во время исполнения своих профессиональных функций (хирург, сантехник, кровельщик, электросварщик, дрессировщик животных и др.). Рекомендовано профессии и работы, которые имеются на предприятии, включить в коллективный договор с целью ознакомления всех специалистов по охране труда и принятия соответствующих мер по предотвращению таких угроз.

Обоснован вывод о том, что судебные органы могут отменить экспертное заключение о причинах профессионального заболевания лишь в случаях процедурных нарушений: при отсутствии кворума, результатов лабораторных анализов, выявленных ошибках при оформлении санитарно-гигиенической характеристики и других нарушениях. Учение об установлении связи заболевания с вредными условиями труда не относится к тонким наукам, а поэтому истина может проявиться и при отдаленных результатах.

Доказано, что дату возникновения профессионального заболевания следует связывать с датой заключения МСЭК об утрате трудоспособности (при наличии акта П-4).

Сформулированы предложения по совершенствованию порядка рассмотрения споров, связанных с установлением профессиональной патологии.

**Ключевые слова:** профессиональное заболевание, страховой риск, несчастный случай, промышленная медицина, экспертиза, Международный список профессиональных угроз.

## SUMMARY

**Karachentsev S. Y. Legal regulation of occupational diseases investigation.** – On rights for a manuscript.

The thesis for a candidate degree in Law in specialty 12.00.05 – labor law, social security law / The Yaroslav the Wise Law National University, the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2014.

The paper deals with theoretical and practical questions of legal regulation of occupational diseases investigation. A scientific definition was

given to an occupational disease. Distinctions from other diseases connected to professional activity as well as from work-related accidents were determined. Occupational disease was considered as a variety of social insurance risk and insurance event under which a worker has the right to receive appropriate compensations occurred due to health damage and work disability. Unlike other social risks these risks can be foreseen and disease can be prevented. That is why employers were charged with duty to create safe working environment for employees, carry out their evaluation and medical examination, and take actions as to disease preventions.

The powers of employers and medical preventive institutions in occupational diseases investigation and establishing casual links between work conditions and disease beginning were suited out in details.

It was recommended to settle a date of disease beginning from the moment the decision of the MSEC (Medico-social Expert Committee) on work disability is given (under the Act П-4).

The conclusion about necessity to draw up a new list of occupational diseases and effective use of labor agreement by applying the International Hazard Datasheets on Occupation was grounded.

The author based the conclusion that judicial bodies can cancel an expert report on occupational disease reasons only under irregularities in the proceedings: it was taken without quorum, laboratory test results, if it contains mistakes in issuing sanitary and hygienic characteristics, etc.

**Key words:** occupational disease, expert report, specialized medical and preventive treatment institutions, court, labor union, the Social Insurance Fund.

Відповідальний за випуск  
кандидат юридичних наук, доцент П.А. Бущенко

Підписано до друку 03.04.2014 р. Формат 60x90/16  
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.  
Умовн. друк. арк. 0,7. Облік. вид. арк. 0,9.  
Тираж 100 прим. Зам. № 881.

Друкарня  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого  
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.